

INTELLIGENSARISTOKRATER OG ARKIVMARTYRER

Simon Larsson: *Intelligensaristokrater och arkivmartyrer.*

Normerna för vetenskaplig skicklighet i svensk historieforskning 1900-1945.

Gidlunds förlag 2010. 339 s.

Den historiografiske forskning har i Danmark og Sverige fulgt parallelle spor. En tradition for at se kontinuitet i udviklingen blev for alvor udfordret i 1970'erne under påvirkning af Thomas Kuhns paradigmeteori. I Sverige skete det ikke mindst med Birgitta Odéns bog om *Lauritz Weibull och forskarsamhället* (1975). Odén fastholdt imidlertid et andet fællesnordisk spor: Den internalistiske tilgang, hvor videnskabsseksterne faktorer kun i begrænset omfang fandt plads i fremstillingen. I Danmark gjorde særligt Jens Chr. Manniche i *Den radikale historikertradition* (1981) et alvorligt forsøg på at inddrage videnskabseksterne faktorer under etiketten ideologi. Det erslevske gennembrud i dansk historieforskning i 1870'erne blev her forstået som en kombination af funktionelt forbundne forandringer i videnskabssyn (positivismen afløste historismen) og ideologi (radikalismen afløste nationalliberalismen), som formede den dominerende, men ikke enerådende radikale historikertradition – også en konservativ og historistisk tradition har eksisteret i dansk historievidenskab. Det var i virkeligheden et tilsvarende billede, Odén havde tegnet, blot forskubbet en generation: Lauritz Weibull indførte ikke kun et nyt videnskabssyn, hvilket for Odén var det afgørende, men brød også med Harald Hjärneskolens statsidealistiske konservatisme. Ligesom Erslev sejrede i Danmark, sejrede Weibull i Sverige.

Den grundlæggende modstilling af konservative, nationalistiske historister og radikale/liberale positivister genfindes i både den danske og svenske historiografi en generation senere. Inden for det seneste tiår har vi herhjemme fået to disputatser om hver sin danske historiker, to bøger som deres åbenlyse forskelle i sympatier til trods fastholder denne modsætning som afgørende: Jon Gissels bog om Steenstrup, *"Den indtrængende Forstaaelse"* (2003), samt Thyge Svenstrups *Arup* (2006). I Sverige kom i 2002 Håkan Gunneriussons bog om *Det historiska fältet*, der, som antydtes af undertitlen, analyserer *Svensk historievetenskap från 1920-tal till 1957*, dog med hovedvægten på den sidste del af perioden. Her genfindes kampen mellem Weibull- og Hjärne-eleverne. Gunneriusson lagde imidlertid afstand til den svenske, internalistiske tradition. Den videnskabseksterne faktor, som hos Gunneriusson fik den altafgørende hovedrolle, var netværk: Svensk historiografi blev til fortællingen om to konkurrerende netværk. Projektet var videnskabssociologisk, og hermed lurede også faren for den sociologisme, der reducerer alle videnskabelige kontroverser til magtkampe.

Dette er netop et af ankepunkterne i Simon Larssons nye bog, *Intelligensaristokrater och arkivmartyrer*. Målet er at fastlægge normerne for videnskabelig dygtighed gennem analyse af ti af historiefagets professorale ansættelsessager i det svenske universitetssystem fra 1900 til 1945. Den fundamentale uenighed mellem de sagkyndige i ni af de ti sager er ikke overraskende på baggrund af den eksisterende litteratur. Larssons originale tilgang er *ikke* at se dette som en konflikt mellem forskellige skoler, men som en konflikt i den enkelte historiker og i de enkelte netværk. Det betyder også, at Larsson prioriterer kilderne anderledes end Gunneriusson. Gunneriusson baserede sin undersøgelse på historikernes indbyrdes korrespondancer og inddrog i begrænset omfang de sagkyndiges udtalelser i ansættelsessager. Larssons altoverskyggende kildegrundlag er derimod udtalelserne, mens korrespondancen kommer i anden række. I Gunneriussons analyse forvandles – med Bourdieus termer – netværkets sociale kapital til symbolsk kapital, når aktørerne argumenterer for, hvem der er dygtigst. Larsson tager sagkyndigudtalelserne anderledes alvorligt som kilder til aktørernes videnskabelige normer. Udtalelserne er forankret i en særlig social sammenhæng, hvilket tvinger de sagkyndige til at formulere nogle principielle overvejelser over, hvad der er godt og skidt, samt hvilke normer den dygtige historieprofessor skal leve op til. Det kan godt være, at der ligger andre motiver til grund for afgørelsen end dem, der kommer til udtryk i den sagkyndiges udtalelse, men denne må immervæk formulere et normativt grundlag for sine valg. Således omtrent lyder Larssons overbevisende ræsonnement for at benytte det valgte kildemateriale.

Den sagkyndige havde to principielt forskellige måder at vurdere ansøgernes videnskabelige dygtighed: kvantitativt (først og fremmest produktionens størrelse) eller kvalitativt. Flere sagkyndige skød ansvaret fra sig ved at forsøge den objektive, kvantitative bedømmelse, men det mest interessante materiale efterlades selvsagt ved de kvalitative vurderinger. Her identificerer Larsson de to idealtyper som titlen henviser til: Intelligensaristokraten er herre over kilderne. Han vover at gå ud over disse og skaber sammenhæng i historien. Den velargumenterede, kohærente fremstilling er vigtigere end enkelte oplysningers nøjagtige korrespondens med virkeligheden. Anderledes med arkivmartyren, den passive konstruktør, der lader sig styre af sine kilder, og som tilstræber korrespondens frem for kohærens, men derved også kommer til at beskrive fortiden i stedet for at skrive om historien.

Disse idealtyper er givetvis Larssons egen opfindelse, men de vækker mindelser om historismens grundlæggende paradoks: Hvordan forener man historiens to principielt uforenelige sider; på den ene side den faktiske empiriske historie med historien som anskuelse, de enkelte begivenheders *Einmaligkeit* med på den anden side drømmen om den universelle historie og store synteser. Og hvordan forenes den for evigt forgangne fortid med den store fortidsfortælling, Historien?¹⁷ Hos

---

¹⁷ Mordhorst, Mads og Fabricius Møller, Jes: *Historikeren Caspar Paludan-Müller*, Museum Tusulanums Forlag 2005, s. 14-15.

Larssons svenske historikere har paradokset i praksis udgjort et dilemma, hvor historikeren bekender kulør som arkivmartyr eller intelligensaristokrat. Imidlertid genopstår paradokset: Arkivmartyren kunne måske godt leve med ikke at kunne indfange Historien, men intelligensaristokraten var nødt til at forholde sig til empirien. Larsson udtrykker det afslutningsvis sådan, at syntesen var empirisk sårbar (s. 311), og at syntesemageren altså let udsatte sig for kritik. Den danske historio-grafs tanker ledes uvilkårligt hen mod debatten om Erik Arups danmarkshistorie. Den rene videnskabelige syntese var en utopi og kom først og fremmest til at spille en rolle som potentialitet: Intelligensaristokrat var den, hvis forskning gav løfter om en syntese, frem for den, der faktisk prøvede at skrive den!

Kampen mellem intelligensaristokrater og arkivmartyrer var til at begynde med lige, men i hvert fald fra 1930'erne dominerede førstnævnte konkurrencerne. Det ses eksempelvis i det afsluttende kapitel om Uppsala i perioden 1941-42. Der var syv ansøgere til professoratet, heriblandt Weibull-eleven Erik Lönnroth og fra Hjärne-skolen Torvald Höjer. Det blev lidt overraskende Lönnroth som endte med at få professoratet, fordi Erland Hjärne – Harald Hjärnes søn – placerede ham på den første plads i rækken af ansøgere. Dette er velkendt også fra Gunneriussons af-handling.

Hvis de to fremstillinger sammenlignes ud fra behandlingen af denne ansættelsessag, vil det i første omgang slå mange læsere, at Gunneriussons er mere underholdende. Larssons fremstilling kan gennemgående virke tung med de mange sager, der behandles på næsten ensartet vis: Først analyseres de sagkyndiges udtalelser, dernæst ansøgernes ankeskrivelser og det humanistiske fakultets forhandlinger. Gunneriussons fokus på akademiske magtkampe og intriger giver derimod *Det historiska fältet* nogle af krimiens fortrin, selv om den gode historie undertrykkes af Gunneriussons i øvrigt prisværdige strukturelle ambitioner.¹⁸ I denne sag kan det imidlertid se ud som om spændingen opretholdes på bekostning af et retvisende billede af historikernes bevæggrunde.

Gunneriusson har nemlig vanskeligt ved at forklare Hjärnes motiver, fordi denne og Höjer institutionelt (Uppsala) og politisk (konservativt) var knyttet sammen, og fordi Niels Ahnlund, der ligeledes var sagkyndig, dels indgik i Hjärnes netværk og dels havde været ude i en større fejde med Lönnroth. Forklaringen på Hjärnes optræden var ifølge Gunneriusson, at han ved en lejlighed i 1920'erne var blevet svigtet af sit netværk og derfor ikke længere var loyal.¹⁹ Jeg tror, at det havde været klogere af Gunneriusson at renoncere og indrømme, at netværksteorien ikke kan forklare alt. I Larssons analyse er Curt Weibull (der var den tredje sagkyndige), Erland Hjärne og Erik Lönnroth alle intelligensaristokrater, der opfattede sig selv som historikere af en højere type end arkivmartyrerne. Larsson giver nogle ret overbevisende psykologiske eksempler på Hjärnes frygt for kritik fra laverestående histo-

¹⁸ Jf. Frank Meyer: "Akademiske intriger", [Svensk] Historisk Tidskrift 124 (1), s. 107.

¹⁹ Gunneriusson, *Det historiska fältet*, s. 89.

rikere, som modsvares af en langt større accept af kritik fra andre intelligensaristokrater såsom Lönnroth. Da Hjärne granskede Lönnroths produktion, fandt han den til sin overraskelse ligefrem genial. Hjärnes valg af Lönnroth skyldtes simpelthen, at han så ham som den videnskabeligt dygtigste, og dermed at intellektuelle kriterier trumfede sociale.

Som dansk historiker kan det ærgre, at hverken Gunneriusson eller Larsson går lige så langt som Odén i Weibull-bogen, når det kommer til at undersøge forbindelser mellem Danmark og Sverige. Gunneriussons netværk stopper ved den svenske grænse. Larsson giver dog et lille bidrag til dansk historiografi ved også at behandle Steenstrups og Arups rolle som sagkyndige eller på anden måde interessenter i de svenske ansættelsessager. Mere interessant bliver imidlertid spørgsmål om, hvorvidt Larssons tilgang kan give impulser til dansk historiografi. Her skal jeg nøjes med at gøre et par bemærkninger om vilkårene for en tilsvarende undersøgelse på dansk materiale og antyde nogle mulige resultater.

Når Larsson tager sit kronologiske udgangspunkt i år 1900, skyldes det, at professionaliseringen da var slået igennem. Videnskabskriteriet var blevet det eneste gyldige i ansættelsessager, symbolsk markeret med ansættelsen af Knut Wicksell i et professorat i nationaløkonomi i Lund 1901.²⁰ Universitetets prokansler forsøgte at bekæmpe de sagkyndiges indstilling, fordi Wicksell gennem sine radikale politiske standpunkter mentes at være uegnet som lærer for ungdommen. Prokanslerens synspunkter blev imidlertid nedkæmpet af andre grupper på universitetet, herunder konservative professorer og ideologiske modstandere som Harald Hjärne. Med ansættelsen af Wicksell kunne der ikke længere sættes spørgsmålstejn ved den akademiske frihed i Sverige – modsat lande som Frankrig, Tyskland og Danmark, hvor denne frihed ifølge Larsson regelmæssigt blev tilsidesat omkring århundredskiftet (s. 38). Dette synspunkt dokumenteres ikke for Danmarks vedkommende, og det ville også have voldt forfatteren vanskeligheder. Der kan findes ganske få eksempler på, at den akademiske frihed undertryktes i 1890'erne, og ingen efter systemskiftet, når det kommer til den type ansættelsessager, som der her er tale om. Pudsigt nok var det indirekte også ansættelsen af Wicksell, som i Danmark knæsatte videnskabskriteriet: Georg Brandes, der af politiske grunde var blevet holdt ude af Københavns Universitet ved flere lejligheder siden 1870'erne, benyttede Wicksells udnævnelse til i *Politiken* (for 11. november 1901) at udtale, at man aldrig ville finde en sådan liberalitet i Danmark. Både fra politisk hold og fra universitetets side blev Brandes' slet skjulte opfordring fulgt. Danske økonomer havde i Sverige støttet Wicksell, og de korresponderede nu om at gøre noget for Brandes. Den indremissionske professor Harald Westergaard, der bestemt ikke tilhørte Brandes' åndsretning, lovede Marcus Rubin at støtte sagen, men ville ikke

---

²⁰ Blomqvist, Göran: *Elfenbenstorn eller statsskepp? Stat, universitet och akademisk frihet i vardag och vision från Agardh til Schück*, Lund University Press 1992, s. 293-302.

selv tage initiativet.²¹ Det blev i stedet Kr. Erslev, der gennemførte en højst usædvanlig underskriftsindsamling på universitetet med henblik på at gøre Brandes til professor (også dette initiativ havde sin pendant i Lund), og efterfølgende holdt Westergaard sit løfte, da han var med til at aflevere underskrifterne fra 40 af universitetets 54 professorer til systemskiftere regeringens kultusminister, J.C. Christensen. Følgen blev, at Brandes i første omgang blev tildelt statsunderstøttelse, og kort efter blev han også professor ved universitetet – uden forelæsningspligt.²²

For den danske historiograf giver det altså også god mening at tage udgangspunkt i århundredskiftet. Andre forhold vanskeliggør imidlertid en umiddelbar jævnføring mellem de to skandinaviske lande. Det skyldes ikke mindst forskellige ansættelsessystemer, som giver meget forskelligt kildegrundlag. I Sverige gav hver enkelt sagkyndige udførlige vurderinger af hver enkelt ansøger, og disse udtalelser blev udgivet i bøger, der let kunne antage et omfang af flere hundrede sider. Danmark har ikke denne tradition for åbenhed. Indstillingerne blev nok offentliggjort, men først i universitetets årbøger efter den endelige afgørelse. Der var desuden i reglen tale om fællesudtalelser af Det Filosofiske Fakultet, hvilket i praksis først og fremmest ville sige de tre historieprofessorer. De enkelte aktørers meninger er derfor vanskelige at udskille. I Danmark indførtes i 1918 nye ansættelsesregler, som blandt andet gav ansøgerne ret til at se fakultetets indstilling og kommentere den, men det skulle ske inden for en frist på otte dage. Desuden gav reglerne ikke mulighed for at skrive lange ankeskrifter som i den svenske tradition, ligesom de danske indstillinger da også er anderledes kortfattede. For nogle af universitetets kritikere stod det svenske system som et forbillede, der besværliggjorde klikevæsen,²³ mens de svenske tilstande omvendt stod som et skræmmebillede for de fleste danske professorer. Det var hverken tillokkende, at skulle bruge op til flere år på at besætte en lærestol, i besværlige tilfælde tre eller fire år, skriver Larsson (s. 39), eller at gøre en offentlig sag ud af enhver ansættelse. Det danske system var langt bedre egnet til at holde stridigheder inden for egne rækker og dermed undgå at svække universitetet udadtil, skønt det må tilføjes, at det i Danmark blev stadig vanskeligere at etablere konsensus. Under alle omstændigheder er konsekvensen, at det danske kildemateriale gør det langt vanskeligere at analysere normerne både kollektivt og individuelt. En kort skitse over periodens fem besættelser af danske historiske professorater viser problemet.

Aage Friis' udnævnelse i 1913 er ofte behandlet i litteraturen. Afgørelsen blev truffet på et grundlag, man ellers ikke kendte til i København ud over ved professor-

²¹ Marcus Rubins brevveksling 1870-1922 II, 223; IV, 199. Professor Falbe-Hansen var en af de danske økonomer, som støttede Wicksell, men hans rolle er noget speget, da han som sagkyndig i Lund ikke havde anbefalet Wicksell.

²² Larsen, Pelle Oliver: "Professoratet. Videnskabelige magtkampe i Det Filosofiske Fakultet, 1870-1920, upubliceret ph.d.-afhandling", Aarhus Universitet 2010, s. 326-29.

²³ Wieth-Knudsen, K. A.: *Mit videnskabelige Livs Drama eller Universitetets Besættelsesregler og Professor L. V. Birck*, København: Reitzel 1930, s. 91-93.

konkurrencer, nemlig gennem indstilling af et udvalg af sagkyndige, som også talte repræsentanter, der ikke kom fra universitetet. Det var et lille skridt i retning af svenske tilstande. Udvalgets betænkning blev dog ikke trykt, men af fakultetsarkivet kan man se, at der var enighed om, at Friis gennem sin produktions omfang, energien i fremdragelsen af nyt materiale og sin skriftlige fremstillingskunst havde et fortrin. Ligeledes var der enighed om, at konkurrenten Arup på sin side havde et fortrin som "den originaleste Begavelse".²⁴ Det interessante er, at selv om der var enighed om disse vurderinger, var der ikke enighed om, hvad der skulle tælle mest ved besættelsen af professoratet. Tilsvarende situationer findes i flere af Larssons svenske sager (fx s. 143-44). Arup var uden tvivl intelligensaristokrat, mens betoningen af kildearbejdet nærmest gjorde Friis til arkivmartyr, om end betoningen af Friis' fremstillingskunst snarest var et intelligensaristokratisk træk. I sidste ende var dog nok så meget de kvantitative kriterier, som blev afgørende for valget af Friis. Arups trang til paradokser er i udvalgets mundtlige diskussion blevet holdt imod ham,²⁵ hvilket kunne ses som en kritik, der tilgodeser den mindre dristige arkivmartyr.

Den kritiske indstilling over for intelligensaristokraten genfindes ved Arups ansættelse i 1916. Bortset fra en anden intelligensaristokrat, J.P. Jacobsen, blev kun Arup karakteriseret i fakultetets udtalelse – som "en original Forsker og skarp Tænkner", men fortsat kritiseret for sin "Tilbøjelighed til at vove ubeviste Paastande".²⁶ Kritikken er bestemt *ikke* aristokratisk, den går tværtimod på et mere småligt plan: korrespondens og ikke kohærens.

Allerede året efter blev endnu et historieprofessorat besat i København, og det fik Knud Fabricius. Han blev rost som en arkivmartyr og for at behandle et centralt udsnit af den dansk-nordiske historie. Ellen Jørgensen, der også var ansøger, blev ligeledes karakteriseret som arkivmartyr, men det fik her en negativ drejning, fordi hun var for ensidig i sine middelalderstudier.²⁷ Her blev specialiseringen altså vurderet negativt. Albert Olsen blev Aarhus Universitets første historieprofessor i 1934. Indstillingerne fra de københavnske professorer udviste dissens, men indstillingerne ligger gemt i arkiver og er ikke refereret i litteraturen.²⁸

Nok så kendt og berygtet som ansættelsessagen i 1912-13 er professorkonkurrencen i København 1936, hvor Albert Olsen med møje og besvær overtog Friis' professorat for næsen af Vilhelm la Cour. Sagen er grundigt behandlet af Thyge Svenstrup i Arup-biografien og illustrerer en pointe, som Larsson har påpeget for Sveriges vedkommende, men som ellers ikke er tydelig i det danske materiale,

²⁴ RA, Københavns Universitet, Det Filosofiske Fakultet, journalsag 1912 nr. 230.

²⁵ Svenstrup, Thyge: *Arup. En biografi om den radikale historiker Erik Arup, hans tid og miljø*, Museum Tusulanums Forlag 2006, s. 236.

²⁶ *Aarbog for Kjøbenhavnns Universitet, den polytekniske Læreanstalt og Kommunitetet indeholdende Meddelelser for de akademiske Aar 1915-1920 IV*, s. 190-91.

²⁷ *Aarbog ... 1915-1920 IV*, s 214-15.

²⁸ Svenstrup: *Arup*, s. 589.1

nemlig forholdet mellem specialisering og dannelsen af nye historiske discipliner. Larsson påpeger, at netop specialiseringen rettede fokus mod forskerpersonligheden og dens latente egenskaber, for hvem kunne egentlig bedømme ansøgerne og deres specialiserede kvalifikationer, når alle havde hvert sit speciale? Og hvordan vurderes specialister på forskellige områder? Problemet var ikke mindst, at lærestole i historie var historiske slet og ret og altså ikke defineret som professorater i middelalderhistorie, nyere tids historie og så fremdeles. Alligevel kunne der herske klare meninger om hvilken type professorat, der i det enkelte tilfælde var slået op. I 1936 fremlagde Arup et skema, hvor han for eksempel inddelte ansøgerne efter, om deres produktion faldt inden for eller uden for professoratets område – et skema som få år senere var med til at sende Arup i retten. Arup opnåede med sin opdeling at gøre Albert Olsen til den indlysende kandidat og gøre la Cour uegnet, men det blev hverken accepteret af de øvrige sagkyndige eller af fakultetet. I øvrigt opstillede Arup i sin bedømmelse før konkurrencen intelligensaristokratiske krav om alsidighed og problembevidsthed.²⁹ Svenstrup gør i øvrigt opmærksom på, at alle ansøgere benyttede sig af deres ret til at gøre indsigelse mod Arups vurdering. Da de sagkyndige ikke kunne blive enige, skulle der ifølge ansættelsesreglerne udskrives konkurrence. Her bemærkes det, at Friis lagde vægt på ansøgernes originalitet og forskellige karaktertræk, såsom Albert Olsens påståede mangel på historisk kultur og la Cours og Bøggild-Andersens dannelse og almene kultur. Friis' kriterier blev lige så aristokratiske som Arups, men vurderingen af de enkelte ansøgere faldt helt anderledes ud.

Det er altså næppe så simpelt, at konflikten mellem Arup og Friis kan forklares som sammenstødet mellem en intelligensaristokrat og en arkivmartyr. I Arups øjne var Friis sikkert arkivmartyr, men sådan agerede han ikke som sagkyndig.

Denne overfladiske undersøgelse giver ikke noget tilfredsstillende resultat. Den tegner højst nogle konturer og viser i hvert fald at historiografen vil blive nødt til at inddrage et andet kildemateriale for at undersøge konflikten mellem Arup og Friis med udgangspunkt i Larssons idealtyper. Disputatsbedømmelser kunne være en oplagt kildegruppe at undersøge med dette for øje, ikke mindst fordi censorerne i det meste af perioden affattede selvstændige vota, når de var uenige, og fordi disse vota vistnok efterhånden blev mere udførlige.

Professorkonkurrencen 1936 peger imidlertid snarere på, at den videnskabelige dygtighed ikke har været det eneste bedømmelseskriterium. I Svenstrups analyse drejer sagen sig om personlige alliancer samt politiske og andre ideologiske holdninger. Billedet kompliceres imidlertid af, at Friis og Arup som bekendt både havde været en del af det samme netværk i ungdommen og begge politisk set var radikale. Ingen lette løsninger byder sig til; men kombinationen af en systematisk undersøgelse af netværkene kombineret med ligeledes systematiske undersøgel-

---

²⁹ 13 *Aarborg* ... 1936-37, s. 89.

ser af de videnskabelige normer kunne måske bringe dansk historiografisk forskning videre end de ganske vist bredt anlagte, men dog personorienterede nyere bidrag. Selv om Gunneriusson og Larsson forklarer historiefagets historie helt forskelligt, skal vi jo ikke føle os afskåret fra at få dem til at tale sammen.

PELLE OLIVER LARSEN,
PH.D, EKSTERN LEKTOR,
INSTITUT FOR HISTORIE OG OMRÅDESTUDIER,
AARHUS UNIVERSITET.